

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας: νομική υποχρέωση ή ηθικό καθήκον;

Αλέξανδρος Καλαϊτζίδης, Υποψήφιος διδάκτωρ Νομικής Σχολής
Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Λόγω των δραματικών διαστάσεων που προσέλαβε η εξάπλωση της πανδημίας Covid-19, η ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε στον θεσμό της επίταξης ιδιοκτησίας και προσωπικών υπηρεσιών. Αρχικά επιτάχθηκαν ιδιωτικές κλινικές για τη νοσηλεία ασθενών με Covid-19, καθώς και υγειονομικό προσωπικό για τη λειτουργία και παροχή ιατρικής φροντίδας από τις εν λόγω δομές, στη συμπρωτεύουσα, και, στη συνέχεια, υπηρεσίες ιατρών συγκεκριμένων ειδικοτήτων για να στελεχώσουν νοσοκομεία της πρωτεύουσας. Στο παρόν άρθρο αναλύεται το νομικό καθεστώς της επίταξης ως προς την κάμψη τόσο του δικαιώματος της ιδιοκτησίας όσο και του δικαιώματος της εργασίας και εξετάζονται ζητήματα συνταγματικότητας των πρόσφατων επιτάξεων. Ο συγγραφέας εκφράζει την άποψη ότι οι σχετικές ανάγκες σε ιατρικό προσωπικό πρέπει να καλύπτονται οικειοθελώς, και όχι μέσω νομικού καταναγκασμού, από εθελοντές ιατρούς που έχουν ηθικό καθήκον να υπηρετούν ένα σύστημα αξιών που βασίζεται στην κοινωνική αλληλεγγύη και τον αλtruισμό.

Τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες ο προβλεπόμενος στο Σύνταγμα θεσμός της επίταξης έγινε γνωστός από αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (στο εξής «ΣτΕ») που αφορούσαν είτε την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών εργαζομένων σε περιπτώσεις απεργιακών κινητοποιήσεων είτε την επίταξη ακινήτων για προσωρινές εγκαταστάσεις προσφύγων. Πρόσφατα η επίταξη επανήλθε στο προσκήνιο με αποφάσεις του Υπουργού Υγείας που αφορούσαν αρχικά μεν την επίταξη ιδιωτικών κλινικών και υγειονομικού προσωπικού στη Θεσσαλονίκη^[1] και πιο πρόσφατα την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών ιατρών των ειδικοτήτων Παθολόγων, Πνευμονολόγων και Γενικών Ιατρών στην Αττική^[2] για την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19. Αυτή ήταν η αφορμή για συζητήσεις σχετικά με την συνταγματικότητα του θεσμού της επίταξης τόσο της ιδιοκτησίας όσο και της εργασίας.

Με το παρόν άρθρο εξετάζεται αν το δικαίωμα επίταξης τόσο πραγμάτων όσο και προσωπικών υπηρεσιών λόγω πανδημίας ενδέχεται να συγκρούεται με άλλα συνταγματικά κα-

τοχυρωμένα δικαιώματα, όπως αυτό της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 παρ. 1 Σ.), της ζωής και της υγείας (άρθρο 5 παρ. 2 και 5 Σ), της ισότητας έναντι του νόμου (άρθρο 4 παρ. 1 και 2 Σ) και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 Σ) και πώς πρέπει να γίνεται η στάθμιση των προστατευόμενων συμφερόντων από τον νομοθέτη και τον δικαστή. Η πρώτη ενότητα θα αναφερθεί στον εννοιολογικό προσδιορισμό και την συνταγματική οριοθέτηση του θεσμού της επίταξης (I). Η δεύτερη ενότητα θα αναφερθεί στην έννοια του καθήκοντος στη νομική επιστήμη (II). Η τρίτη ενότητα θα αναφερθεί στη συνταγματικότητα του μέτρου της επίταξης και στην ηθική υποχρέωση των ιατρών να τιμήσουν τον όρκο τους και το λειτουργημά τους (III).

I. Έννοια και συνταγματική οριοθέτηση του θεσμού της επίταξης

A. Ορισμός Επίταξης

Ως επίταξη ορίζεται α) σε καιρό επιστράτευσης η αυθαίρετη κατάληψη από το κράτος κινητής ή ακίνητης περιουσίας ιδιωτών με αποζημίωση και β) η υποχρεωτική εισφορά των πολιτών σε είδος ή σε προσωπική εργασία,

«Πρόσφατα η επίταξη επανήλθε στο προσκήνιο με αποφάσεις του Υπουργού Υγείας που αφορούσαν αρχικά μεν την επίταξη ιδιωτικών κλινικών και υγειονομικού προσωπικού στη Θεσσαλονίκη»

[1] Υπ'αριθμ. Δ4/Γ.Π./οικ.74407/19-11-2020 Απόφαση του Υπουργού Υγείας, ΦΕΚ 5148 Β'/20-11-2020.

[2] ΚΥΑ αριθμ. Γ.Π/οικ.17711/2021 -ΦΕΚ 1079 Β'/22-3-2021.

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας

που επιβάλλεται με κυβερνητική διαταγή για ικανοποίηση άμεσης κοινωνικής ανάγκης^[3]. Προέρχεται από την λέξη επιτάσσω που σημαίνει διατάσσω, προστάζω, επιβάλλω, ορίζω^[4].

Β. Το συνταγματικό πλαίσιο του θεσμού της επίταξης

Το Σύνταγμα προβλέπει τον θεσμό της επίταξης τόσο ως προς το δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρο 18 παρ. 3 Σ) όσο και ως προς το δικαίωμα της εργασίας (άρθρο 22 παρ. 4). Συγκεκριμένα, ως προς την επίταξη της ιδιοκτησίας, ορίζει με την παρ. 3 του άρθρου 18 του Συντάγματος ότι απαιτείται η έκδοση ειδικών νόμων οι οποίοι θα ρυθμίζουν τους όρους της επίταξης για την κάλυψη των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης, καθώς επίσης και για την αποκατάσταση αναγκών άμεσης κοινωνικής ανάγκης η οποία μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την δημόσια τάξη ή υγεία. Περαιτέρω, ως προς την επίταξη εργασίας, ορίζεται με την παρ. 4 του άρθρου 22 του Συντάγματος ότι απαιτείται και στην περίπτωση αυτή έκδοση ειδικών νόμων οι οποίοι θα ρυθμίζουν την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών και πάλι για τις ίδιες περιπτώσεις δηλαδή περιπτώσεις πολέμου, θεομηνιών ή αναγκών που μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την δημόσια υγεία, στις οποίες προστίθεται και μια τέταρτη περίπτωση η κάλυψη αναγκών των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης.

Τα συνταγματικά δικαιώματα που περιορίζονται από την επίταξη είναι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το οποίο ορίζεται ότι προστατεύεται στο άρθρο 17 παρ. 1 του Συντάγματος,

και το δικαίωμα της εργασίας, το οποίο προστατεύεται στο άρθρο 22 παρ. 1 του Συντάγματος.

Η ιδιοκτησία, όπως και κάθε άλλο δικαίωμα οριοθετείται από τα δικαιώματα των άλλων, την απαγόρευση καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, τα χρηστά ήθη, τη δημόσια υγεία, την εθνική οικονομία^[5] αλλά και την προστασία του φυσικού^[6] ή πολιτιστικού περιβάλλοντος.^[7] Πέρα όμως από τις ως άνω γενικές απαγορεύσεις, το ίδιο το Σύνταγμα εισάγει περιορισμούς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας αφ' ενός μεν μέσω του άρθρου 17 παρ. 1 όπου αναφέρονται απαγορεύσεις για λόγους γενικότερου συμφέροντος, αφ' ετέρου δε μέσω του άρθρου 18 παρ. 3 του Συντάγματος όπου επιτρέπεται η επίταξη της ιδιωτικής περιουσίας για τις ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για τη θεραπεία άμεσης κοινωνικής ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή υγεία.

Η επίταξη ιδιοκτησίας κατά το Σύνταγμα

Επίταξη πραγμάτων κατά το Σύνταγμα είναι η προσωρινή στέρηση της χρήσεως και καρπώσεως ιδιοκτησίας με μονομερή πράξη του Κράτους, με σκοπό να ικανοποιηθεί κάποια έκτακτη και άμεση δημόσια ανάγκη^[8]. Αποτελεί λειτουργικό περιορισμό τις ιδιοκτησίας^[9]. Ο όρος επίταξη έχει την έννοια της προσωρινής προσβολής της ιδιοκτησίας^[10] και γι' αυτό απαιτείται, με την διοικητική πράξη που επιβάλλεται να αναφέρεται και η συγκεκριμένη χρονική περίοδος για την οποία ενεργοποιείται, η δε παράταση της επίταξης νομιμοποιείται μόνο με νέα πράξη της Διοίκησης^[11]. Ως εύλογο διάστημα το ΣτΕ έκρινε το διάστημα μέχρι να αντιμετωπισθεί με τρόπο οριστικό η έκτακτη ανάγκη^[12], ενώ με

«Επίταξη πραγμάτων κατά το Σύνταγμα είναι η προσωρινή στέρηση της χρήσεως και καρπώσεως ιδιοκτησίας με μονομερή πράξη του Κράτους, με σκοπό να ικανοποιηθεί κάποια έκτακτη και άμεση δημόσια ανάγκη»

[3] Το μεγάλο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Α. Γεωργοπαπαδάκου, Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, Η' έκδοση, σελ. 411-412.

[4] Το μεγάλο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Α. Γεωργοπαπαδάκου, Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, Η' έκδοση, σελ. 412.

[5] Γεωργιάδης Σταθόπουλος, ΑΚ, V 1985, σελ. 319 επ.

[6] Ε. Βενιζέλος, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1990, σελ. 55 επ.

[7] Σ. Μανωλάκης, Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και η εγγύηση προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος στη νομολογία σε Τιμ. Τομ. ΣτΕ 75 χρόνια, 2004, σελ. 1148.

[8] Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Β 2005, σελ. 1126.

[9] Για τις διακρίσεις των περιορισμών βλ. Ανδρέας Δημητρόπουλος Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος 2005, σελ. 209-217.

[10] Σε αραιετές αποφάσεις του το ΣτΕ έκρινε ότι στον ορισμό της επίταξης περιλαμβάνεται η προσωρινή στέρηση της χρήσης και καρπώσεως της ιδιοκτησίας με μονομερή πράξη του Κράτους, προς τον σκοπό της ικανοποίησης άμεσης δημόσιας ανάγκης (ΣτΕ 1131/50, 2615/73, 1776/93).

[11] Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 383.

[12] ΣτΕ 1036/98, 4106/81.

Συνταγματικό Δίκαιο

κάποιες αποφάσεις του όρισε ως ανώτατο εύλογο χρονικό διάστημα την πενταετία^[13]. Ως έκτακτη ανάγκη θεωρείται αυτή που εμφανίζεται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, γι' αυτό με την υπ' αριθμ. 3385/1995 απόφασή του το ΣτΕ έκρινε ότι δεν είναι νόμιμη η επίταξη ακινήτου για την κάλυψη εκπαιδευτικών αναγκών. Με παρόμοια απόφαση του^[14] το ανώτατο δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν ήταν νόμιμη η διατήρηση της επίταξης ακινήτου για την στέγαση σχολείου πέραν του ορισθέντος χρονικού διαστήματος και ότι το ζήτημα θα μπορούσε να διευθετηθεί μόνο με αναγκαστική απαλλοτρίωση.^[15] Σημαντικό ζήτημα που απασχόλησε το ανώτατο δικαστήριο είναι και αυτό της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της επίταξης όταν από τα πραγματικά περιστατικά αποδεικνύεται ότι δεν συντρέχει περίπτωση έκτακτης ανάγκης.^[16] Αντίθετη απόφαση^[17] που έκρινε νόμιμη την επίταξη ακινήτου παρ' ότι δεν υπήρχε επείγουσα και πρόσκαιρη ανάγκη αλλά μόνιμη και επιτακτική, θεωρήθηκε από τη θεωρία ότι δεν συμφωνεί με τον σκοπό του συντακτικού νομοθέτη^[18].

Η αναφορά του Συντάγματος, στο άρθρο 17 παρ. 1, στην έννοια του γενικού συμφέροντος είναι αυτή που καθιστά θεμιτή την επιβολή αυξημένων περιορισμών στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας σε σχέση με άλλα συνταγματικά δικαιώματα. Απαραίτητη προϋπόθεση βέβαια, εκτός από την ύπαρξη δημοσίου συμφέροντος, είναι η έκδοση σχετικού τυπικού νόμου ή κανονιστικής πράξης η οποία θα ορίζει τα επιμέρους θέματα της επίταξης. Σε καμία περίπτωση η επίταξη δεν εξαφανίζει ή δεν αδρανοποιεί την ιδιοκτησία σε σχέση με τον περιορισμό της. Οι περιορισμοί που επιβάλλονται με την επίταξη αποσκοπούν στην προστασία του φυσικού ή ανθρωπογενούς περιβάλλοντος αλλά και άλλων εννόμων αγαθών όπως η δημόσια υγεία, η δημόσια τάξη, η ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας κ.ά.^[19] Σε κάθε περι-

πτωση, θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ απλού περιορισμού του δικαιώματος της ιδιοκτησίας που αναφέρεται στο άρθρο 17 παρ. 1 του Συντάγματος από την ολοκληρωτική στέρηση της ιδιοκτησίας, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 17 παρ. 2 έως 6 του Συντάγματος και ονομάζεται απαλλοτρίωση, είναι δε ανεκτή υπό συγκεκριμένους όρους και διαδικασίες.

Σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 3 του Συντάγματος, η επίταξη διακρίνεται σε αμυντική ή στρατιωτική ή πολεμική και διενεργείται για την κάλυψη των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης και σε ειρηνική ή κοινωνική ή πολιτική, η οποία επιβάλλεται για τη θεραπεία κάποιας άμεσης κοινωνικής ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή υγεία.^[20]

Η επίταξη εργασίας κατά το Σύνταγμα και τον νόμο

Ενώ το Σύνταγμα στο άρθρο 22 παρ. 4 εδ. α ορίζει ότι «Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται», στο εδ. β της ίδιας παραγράφου προβλέπει ότι ειδικοί νόμοι ορίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών τόσο σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης όσο και σε περίπτωση επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκη που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς επίσης και ανάγκες στα πλαίσια της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ο ν. 3536/2007 με το άρθρο 41 περί ρυθμίσεων για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών σε περίοδο ειρήνης, συμπλήρωσε και εξειδίκευσε το συνταγματικό πλαίσιο της επίταξης τόσο των προσωπικών υπηρεσιών, όσο και των ακινήτων και κινητών πραγμάτων. Το άρθρο 4 του ν. 3536/2007 προσέθεσε τα ακόλουθα στοιχεία: α) την ανάγκη λήψης σχετικής απόφασης από τον Πρωθυπουργό κατόπιν εισήγησης του αρμόδιου ανά περίπτωση Υπουργού, ή της εξουσιοδότησης από τον Πρωθυπουργό στον αρμόδιο Υπουργό για τη

«Σημαντικό ζήτημα που απασχόλησε το ανώτατο δικαστήριο είναι και αυτό της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της επίταξης όταν από τα πραγματικά περιστατικά αποδεικνύεται ότι δεν συντρέχει περίπτωση έκτακτης ανάγκης»

[13] ΣτΕ 605/1953, 940/1953..

[14] ΣτΕ 746/1984

[15] Παρόμοιες αποφάσεις για μη διατήρηση της επίταξης πέραν του ορισθέντος χρονικού διαστήματος ΣτΕ 1545/53, 1974/53, 4375/90, 4522/88, 3456/98.

[16] ΣτΕ 414/1963.

[17] ΣτΕ 1063/1998.

[18] Π.Δ.Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Β 2005, σελ. 1129.

[19] Ε. Βενιζέλος, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων 1990, σελ. 55 επ.

[20] ΣτΕ 957/78 [Ολ.], ΤοΣ 1978, 516 η απειλή σοβαρής διαταραχής της οικονομικής ζωής της χώρας [όπως η εξαγγελία κινητοποιήσεων των οδηγών λεωφορείων ΚΤΕΛ] συνιστά κοινωνική ανάγκη που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη κατά το άρθρο 18 παρ. 3 του Συντάγματος

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας

λήψη των σχετικών με την επίταξη μέτρων, β) την υλοποίηση της επίταξης υπηρεσιών δι' ειδικών “φύλλων επίταξης”, που εκδίδουν αστυνομικές αρχές ή όργανα του κράτους, γ) την πρόβλεψη επιβολής ποινής φυλάκισης τουλάχιστον 3 μηνών σε περίπτωση άρνησης των προσώπων των οποίων θα γίνει επίταξη υπηρεσιών να παραλάβουν τα φύλλα επίταξης τους ή να επιτελέσουν την εντελλόμενη εργασία.

Μέχρι σήμερα οι αποφάσεις της Διοίκησης για επίταξη προσωπικών υπηρεσιών αφορούσαν, ως επί το πλείστον, επιτάξεις εργαζομένων σε απεργιακές κινητοποιήσεις. Το ΣτΕ εξέδωσε σχετικές αποφάσεις^[21] οι οποίες δέχθηκαν ως συνταγματική την επίταξη με ελλιπή όμως αιτιολογία και αναφορά στις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 4 του Συντάγματος, με αποτέλεσμα την έντονη κριτική της θεωρίας^[22]. Ως αποτέλεσμα των αντιδράσεων των νομικών της θεωρίας καθώς και των εργατικών συνδικάτων σχετικά με τις επιτάξεις απεργών ήταν να προβλεφθεί στον ν. 4325/2015 η απαγόρευση πολιτικής επιστράτευσης απεργών. Με την παρ. 2 του άρθρου 1 του ως άνω νόμου ορίστηκε ότι «...2. Σε καμιά περίπτωση δεν επιβάλλεται πολιτική επιστράτευση ή οποιαδήποτε μορφή επίταξης προσωπικών υπηρεσιών ως μέτρο αντιμετώπισης της απεργίας. Επίσης με την παρ. 6 του άρθρου 1 του ίδιου νόμου ορίστηκε 6. Οι διατάξεις του άρθρου 41 του ν. 3536/2007 [Α'42] και του άρθρου 23 του ν.δ 17/1974 [Α'236], όπως ισχύουν, καταργούνται».

Με την αιφνίδια όμως διάδοση της πανδημίας Covid-19, η Διοίκηση μεταξύ των άλλων έκτακτων μέτρων που έλαβε για την αντιμετώπισή του, προσέβη και σε έκδοση Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου^[23] και με το άρθρο 12 αυτής όρισε ότι η παρ. 2 του άρθρου 1 του Ν. 4325/2015 αναστέλλεται μέχρι την 30η-4-2020.

Η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών μπορεί να αφορά οποιοδήποτε πρόσωπο ικανό για εργασία είτε αυτό εργάζεται είτε όχι, όμως ο περιορισμός στην ελευθερία της εργασίας πρέπει να έχει χαρακτήρα έκτακτο και παροδικό. Γι' αυτό και η Διοίκηση πρέπει να προσφεύγει σ' αυτόν μόνο όταν άλλα ηπιότερα μέτρα είναι ανεπαρκή και αναποτελεσματικά. Και στην περίπτωση της επίταξης εργασίας απαραίτητη προϋπόθεση, βάσει του Συντάγματος, είναι η θέσπιση εκτελεστικού νόμου που θα ρυθμίζει με λεπτομέρεια τις προϋποθέσεις και τους όρους.

Οι ίδιες προϋποθέσεις ισχύουν και στους όρους που θέτει η ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα ενώ στο άρθρο 4 παρ. 2 της ΕΣΔΑ απαγορεύεται η αναγκαστική εργασία, στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «δεν θεωρείται αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία κάθε υπηρεσία στρατιωτικής φύσεως και κάθε υπηρεσία ζητούμενη σε περίπτωση κρίσεων ή θεομηριών οι οποίες αποτελούν τη ζωή ή την ευδαιμονία του συνόλου».

Οι αρχές οι οποίες πρέπει να διέπουν την επίταξη της εργασίας, στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. 4 Σ) και του σεβασμού της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρ. 5 παρ. 1 Σ), είναι οι εξής: α) δεν επιτρέπεται η κήρυξη επίταξης προσωπικών υπηρεσιών για αόριστο χρονικό διάστημα αλλά μόνο για συγκεκριμένο, β) δεν επιτρέπεται να επιβληθούν στους επιτασσόμενους υπηρεσίες και ωράρια εξαντλητικά και γ) η επίταξη δεν μπορεί να αφορά το σύνολο των εργαζομένων της εθνικής οικονομίας αλλά μόνο ορισμένο κλάδο ή κλάδους αυτής.

II. Η έννοια του καθήκοντος

«Καθήκον» στη νεοελληνική γλώσσα, κατά μία έννοια, σημαίνει ότι πρέπει να πράττει κάποιος έναντι του Θεού και ανθρώπων, άλλως χρέος, υποχρέωση^[24]. Καθήκον είναι μετοχή

«Μέχρι σήμερα οι αποφάσεις της Διοίκησης για επίταξη προσωπικών υπηρεσιών αφορούσαν, ως επί το πλείστον, επιτάξεις εργαζομένων σε απεργιακές κινητοποιήσεις. Το ΣτΕ εξέδωσε σχετικές αποφάσεις»

^[21] ΣτΕ Δ Τμ. 2960/1983, Επίταξη ιδιοκτητών βυτιοφόρων, ΣτΕ [Ολομ. 2290-91/1987 Επίταξη χειριστών και ιπτάμενων μηχανικών Ολυμπιακής Αεροπορίας, ΣτΕ [Ολομ.] 957/1978 επίταξη μεταφορικών μέσων του ΕΚΤΕΛ

^[22] Καρακατσάνης Α. Πολιτική επιστράτευση και εργασιακές σχέσεις, ΕΕργΔ 45, 1986, σελ. 738 επ., Μπέης Κ. Η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών και η αναγκαστική εργασία ΕΕργΔ 39, 1980, σελ. 1 επ., Βενιζέλος Ε., Πολιτική επιστράτευση και απεργία,

ΕΕργΔ 45, σελ. 726 επ., Ντάσιος Λ., Η πολιτική επιστράτευση των απεργών σε περίοδο ειρήνης, ΕΕργΔ 45, 1986, σελ. 742 επ.

^[23] ΠΝΠ 20.3.2020 «Κατεπείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών του κινδύνου διασποράς του κορονοϊού Covid-19, τη στήριξη της κοινωνίας και της επιχειρηματικότητας και τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της αγοράς και της Δημόσιας Διοίκησης» (ΦΕΚ 68/Α/20-3-2020).

^[24] Το Μεγάλο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία, σελ. 490.

Συνταγματικό Δίκαιο

του ρήματος καθήνω [κατά'+ήνω] και σημαίνει κάτι που αρμόζει, μια ηθική υποχρέωση, ένα χρέος, ό,τι επιβάλλουν οι νόμοι του κράτους.^[25]

Η έννοια της ηθικής σύμφωνα με τον νόμο, η επονομαζόμενη κοινωνική ηθική, δεν περιγράφεται και δεν αναφέρεται άμεσα στο νόμο και ειδικότερα στις διατάξεις των κανόνων των Γενικών Αρχών του Αστικού Δικαίου^[26]. Η σημαντικότερη ομοιότητα δικαίου και ηθικής έγκειται στο ότι και οι δυο αποσκοπούν στην βούληση των ατόμων με επιταγές και απαγορεύσεις. Κάποιοι ηθικοί κανόνες, όπως «...αγάπα τον πλησίον σου ως σ' εαυτόν...», μπορεί να είναι κανόνες σωστής συμπεριφοράς του ατόμου προς τον συνάνθρωπό του αλλά δεν τυποποιούνται στο νόμο^[27]. Ωστόσο, ο νομοθέτης, θεωρώντας ότι απαραίτητα στοιχεία για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας είναι αυτά που προκύπτουν από την συνύπαρξη της θρησκείας, της ηθικής, της οικονομίας, της πολιτικής και του πολιτισμού, στοιχειοθέτησε τον όρο της κοινωνικής ηθικής^[28] στην οποία παρέπεμψε με την αναφορά στα χρηστά ήθη σε διάφορες διατάξεις νόμων^[29]. Η έννοια όμως των χρηστών ηθών δεν ορίζεται ρητά στο νόμο, καθ' όσον ο νομοθέτης θεωρεί ότι αλλάζοντας οι συνθήκες της κοινωνίας, αλλάζει και το περιεχόμενο των χρηστών ηθών. Επομένως, όπου στο νόμο γίνεται αναφορά και επίκληση των χρηστών ηθών, ο όρος ερμηνεύεται από τον εκάστοτε δικαστή^[30].

Κατ' άλλη ερμηνεία του καθήκοντος, πέραν αυτής που έμμεσα αναφέρει μέσω των χρηστών ηθών ο νόμος, είναι αυτή που προέρχεται από τους κανόνες της ηθικής και είναι η υποχρέωση ενός ατόμου προς άλλα άτομα, προς τον πλησίον, προς το κοινωνικό σύνολο. Ο Διονύσιος Σολωμός το ονομάζει χρέος. Το καθήκον καθορίζεται ή επιβάλλεται από θρησκευτικές επιταγές, από νόμους πολιτειακούς

ή από κοινωνικές συνθήκες. Έτσι το καθήκον παίρνει χαρακτηριστικά ηθικής ή νομικής υποχρέωσης, γίνεται κανόνας ζωής, περισσότερο ή λιγότερο επιτακτικός, σύμφωνα με τον οποίο ενεργούμε. Για ορισμένους φιλοσόφους, όπως ο Καντ, το καθήκον είναι απόλυτο, αιώνιο. Για μερικούς κοινωνιολόγους το καθήκον είναι μια σειρά ηθικών κανόνων οι οποίοι εκφράζονται σε μια ορισμένη εποχή και σε μια συγκεκριμένη ομάδα, γι αυτό και η έννοια είναι σχετική^[31]. Κατά τον Πλάτωνα [στο έργο του «Κρίτων»], το καθήκον ταυτίζεται με την ευπρέπεια και με τη λογική τάξη^[32]. Καθήκον είναι η συναίσθηση ότι πρέπει κάποιος να ενεργεί σύμφωνα με κάποια ηθική βούληση, με την οποία πρέπει να ταυτίζει τη δική του βούληση, καταπνίγοντας κάθε αντίθετη επιθυμία ή ροπή ή συμφέρον. Πολλές φορές για να εκτελέσει κάποιος ένα καθήκον πρέπει να παραιτείται ένα άλλο. Τότε έχουμε σύγκρουση καθηκόντων. Γίνεται δηλαδή στη συνείδηση του ατόμου πάλη ηθικών αξιών και το κάθε άτομο ανάλογα με την ηθική συγκρότηση επιλέγει την αξία που θεωρεί ανώτερη.^[33]

Γενικά το καθήκον είναι στάση ζωής, είναι πρωτίστως ηθική αρετή. Η έννοια του καθήκοντος εμπεριέχει μια σειρά από αξίες όπως η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός, η ευθύνη, η εμπιστοσύνη, η αλληλεγγύη προς τον συνάνθρωπο, ο αλτρουισμός. Το καθήκον εμπεριέχει την έννοια της θυσίας.

Οι όροι υποχρέωση και καθήκον στην νομική επιστήμη τις περισσότερες φορές ταυτίζονται. Όπου απαντάται στον νόμο ο όρος υποχρέωση, αυτός σημαίνει εξαναγκασμός προερχόμενος από τον νόμο και η παράβαση αυτού επισύρει δικαστική επιβολή. Τις περισσότερες φορές στο δικαίωμα ενός προσώπου αντιστοιχεί η υποχρέωση ενός ή περισσότερων προσώπων για τέλεση, παράλειψη ή ανοχή μιας πράξης^[34].

«Η έννοια του καθήκοντος εμπεριέχει μια σειρά από αξίες όπως η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός, η ευθύνη, η εμπιστοσύνη, η αλληλεγγύη προς τον συνάνθρωπο, ο αλτρουισμός.»

^[25] Ελληνικό Λεξικό Τεγόπουλος Φυτράκης, εκδόσεις Ελευθεροτυπία, 1993, σελ. 335.

^[26] Αραβαντινό, Εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου, 1983, σελ. 34

^[27] Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, σελ. 3.

^[28] Δημήτριος Παπαστερίου, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 12]

^[29] Σύνταγμα άρθρο 5 παρ.1, ΑΚ άρθρα 33, 150, 178, 179, 200, 281, 919 1375 και 1782 και ΚΠολΔ 116

^[30] ΑΠ 1652/2006, ΧΡΙΑΔ 2007 σελ. 416, ΕφΑθ 36/1999, ΕλλΔνη 40[1999] σελ. 1574, ΠολΠρωτΗρακλ 20/2007, Αρμ 61[2007] σελ. 1699 κ.ά.

^[31] Νέα εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις Μαλλιάρης παιδεία, 2006, τόμος 11, σελ. 216

^[32] Εγκυκλοπαίδεια δομή, εκδόσεις ΔΟΜΗ Α.Ε., τόμος 12, σελ. 705

^[33] Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, εκδόσεις ΑΚΑΔΗΜΟΣ Α.Ε, 1980, τόμος 15, σελ.460

^[34] Γεωργιάδης, Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα 2007, σελ. 169 .

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας

Συνεπώς, η αναφορά της έννοιας του καθήκοντος στη νομοθεσία ερμηνεύεται ως υποχρέωση που πηγάζει από το νόμο και όχι ως ηθικό καθήκον. Μια από τις εξαιρέσεις στον ΑΚ που είναι όμως καθοριστική για την διαφοροποίηση του ηθικού καθήκοντος από την υποχρέωση του νόμου, είναι αυτή του άρθρου 1510 ΑΚ, το οποίο αναφέρει ότι «*Η μέριμνα για το ανήλικο τέκνο είναι καθήκον και δικαίωμα των γονέων, οι οποίοι την ασκούν από κοινού*». Στο άρθρο αυτό το καθήκον του γονέα για την μέριμνα του ανήλικου έχει ηθική διάσταση και όχι υποχρεωτική, καθ' όσον η επιβολή αυτής με δικαστική απόφαση σε έναν γονέα ο οποίος είναι αδιάφορος για την φροντίδα του παιδιού του, θα ήταν καταστροφική για τον ανήλικο. Η μέριμνα και η φροντίδα, με τα θετικά αποτελέσματα που πρέπει να παράγει στην φυσική και ψυχική κατάσταση του ανήλικου, δεν μπορεί να προέρχονται από καταναγκασμό αλλά να είναι προϊόν αγάπης από ένα σύστημα αξιών του γονέα προς το παιδί. Άρα, μόνο ως ηθικό καθήκον μπορεί να ερμηνευθεί.

Συμπερασματικά, οι έννοιες της υποχρέωσης και του καθήκοντος στη νομική επιστήμη ταυτίζονται. Κατά κανόνα αποδίδονται ως υποχρέωση η οποία πηγάζει, εξαρτάται αλλά και ελέγχεται από τον νόμο, με ορισμένες εξαιρέσεις όπου το καθήκον πηγάζει από την ηθική και τον πίνακα αξιών που αυτή εμπεριέχει.

III. Ζητήματα συνταγματικότητας

Σύμφωνα με όσα έχουν προεκτεθεί, για την αντιμετώπιση των οδυνηρών αποτελεσμάτων της πανδημίας Covid -19 που πλήττει ολόκληρο τον πλανήτη αλλά και την Ελλάδα, οι πράξεις της Διοίκησης για επίταξη πραγμάτων και προσωπικών υπηρεσιών έχουν νομικό έρεισμα σε άρθρα του Συντάγματος, ήτοι στα άρθρα 18 παρ. 3, για την επίταξη πραγμάτων, και 22 παρ. 4 εδ. β, για την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών.

Δημιουργείται όμως το ερώτημα αν η επίταξη πραγμάτων και προσωπικών υπηρεσιών, συνταγματικά προβλεπόμενη ως δικαίωμα του Κράτους, έρχεται σε σύγκρουση σε καιρό

πανδημίας με άλλα ατομικά δικαιώματα. Παρότι οι συνταγματικές διατάξεις είναι νομικώς ισοδύναμες, είναι ενδεχόμενο να εμφανιστεί περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων. Στην περίπτωση αυτή η σύγκρουση αιρείται σύμφωνα με την αρχή της πρακτικής αρμονίας ή πρακτικής εναρμόνισης των συγκρουόμενων δικαιωμάτων ή διατάξεων^[35]. Κατά την εφαρμογή της αρχής αυτής, απαιτείται σεβασμός της εύλογης σχέσης των απαιτούμενων μέσων προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ή της συνέφειας του μέσου με τον σκοπό^[36].

Στις περιπτώσεις, επομένως, που συνταγματικά δικαιώματα απαιτείται να εφαρμοστούν ταυτόχρονα, η δε ταυτόχρονη εφαρμογή τους δημιουργεί προβλήματα υπέρ του ενός και κατά του άλλου δικαιώματος, απαιτείται να διευκρινισθεί ποιο από τα δικαιώματα υπερτερεί και ποιο καλείται να εφαρμοσθεί και να προστατευθεί από το Κράτος.

Στην προκειμένη περίπτωση ερευνάται αν η επίταξη πραγμάτων [άρθρο 18 παρ. 3 Σ], ως περιορισμός της ιδιοκτησίας, και η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών [άρθρο 18 παρ. 4 Σ.], ως περιορισμός της εργασίας, έρχονται σε σύγκρουση με τα απαραβίαστα δικαιώματα του ατόμου ήτοι με τα ατομικά δικαιώματα του ανθρώπου στην ζωή και στην υγεία [άρθρο 5 παρ. 2], με το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας [άρθρο 5 παρ. 1], με την ισότητα έναντι του νόμου [άρθρο 4 παρ. 1 και 2] και με την προστασία της αξίας του ανθρώπου [άρθρο 2] . Η απάντηση όμως η απάντηση για το ποιο δικαίωμα υπερτερεί του άλλου, δεν είναι κατ' ανάγκην ίδια και για τις δυο επιτάξεις, γι αυτό και θα ερευνηθούν χωριστά.

A. Επίταξη ιδιοκτησίας και σύγκρουση δικαιωμάτων σε καιρό πανδημίας

Στην επίταξη πραγμάτων –δηλαδή των ιδιωτικών κλινικών που επιτάχθηκαν – αυτή προβάλλεται ως αναγκαία πράξη του Κράτους για την προάσπιση της ζωής και της υγείας των πολιτών του που πλήττονται από την πανδημία του Covid-19. Επομένως, γίνεται αποδεκτό ότι μεταξύ δυο δικαιωμάτων ήτοι αυτό της περιστολής του δικαιώματος της ιδιοκτη-

«απαιτείται σεβασμός της εύλογης σχέσης των απαιτούμενων μέσων προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ή της συνέφειας του μέσου με τον σκοπό»

[35] Χρυσανθάκης, Χ, Γαλάνη, Ε., Πανταζόπουλος, Π., Εισηγήσεις Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη 2007, σελ. 166

[36] Μανιτάκης Α., Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας 1994, σελ. 184

Συνταγματικό Δίκαιο

σίας και της προστασίας της ζωής και της υγείας των πολιτών, υπερτερεί το δεύτερο. Εξ' άλλου το ίδιο το Σύνταγμα θέτει ασφαλιστικές διλλείδες για τον περιορισμό και όχι για την απαλοιφή του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, καθ' όσον ορίζει ότι η εφαρμογή της επίταξης θα θεσπισθεί κατόπιν ειδικών νομοθετημάτων τα οποία θα ορίζουν τον χρόνο αυτής, καθώς και την αποζημίωση για την βλάβη την οποία θα υποστεί ο ιδιοκτήτης.

Σύγκριση δικαιωμάτων στον ίδιο φορέα αυτών, ήτοι εν προκειμένω του ιδιοκτήτη του ακινήτου που επιτάσσεται με τα απαραβίαστα δικαιώματα της ζωής της υγείας, της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, της ισότητας απέναντι στο νόμο και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου, δεν προκύπτει. Συνεπώς, δεν πλήττεται η νομιμότητα της επιβολής επίταξης ακινήτων.

Η μόνη ίσως παραβίαση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας με την περιστολή αυτού μέσω του θεσμού της επίταξης που πρέπει να ερευνηθεί είναι αυτή της ενδεχόμενης παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας του άρθρου 25 αρ. 1 εδ. δ του Συντάγματος. Η ως άνω όμως παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας θα κριθεί κατά περίπτωση από τα δικαστήρια, τα οποία θα λάβουν υπ' όψιν τους τα προταθέντα πραγματικά περιστατικά.

Β.2. Επίταξη προσωπικών υπηρεσιών και σύγκριση δικαιωμάτων σε καιρό πανδημίας

Στην επίταξη προσωπικών υπηρεσιών, το κράτος επιτάσσει μια συγκεκριμένη ομάδα πολιτών, τους ιατρούς, για να παρέχουν τις υπηρεσίες τους προς αντιμετώπιση της φονικής πανδημίας. Ως αγαθό το οποίο χρήζει προστασίας είναι αυτό της ζωής και της υγείας των

νοσούντων ασθενών και εν γένει η αποτροπή του κινδύνου της δημόσιας υγείας.

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που ο επιτασσόμενος πολίτης προβάλλει ως αντεπιχείρημα την προστασία της δικής του ζωής ή υγείας; Μπορεί άραγε να ευσταθεί το επιχείρημα ότι ο επιτασσόμενος στην περίπτωση που εκτελέσει την υποχρέωση του ως ιατρός ή νοσηλευτής, εν δυνάμει θα προστατεύσει και θα σώσει αριθμητικά περισσότερες ζωές από το να προστατέψει μόνο τη δική του; Μπορεί με βάση τους νομικούς κανόνες να κατηγορηθεί κάποιος επιτασσόμενος ότι η αγωνία και ο φόβος για την δική του ζωή και υγεία είναι υποδεέστερες αυτών των συμπολιτών του;

Για να απαντηθεί το ως άνω ερώτημα θα πρέπει πρώτα να γίνει αναφορά των δεσμεύσεων και υποχρεώσεων των ιατρών και των νοσηλευτών ενός νοσοκομείου ή μιας ιδιωτικής κλινικής και, κατά συνέπεια, να εξαχθεί συμπέρασμα για το αν οι δεσμεύσεις τους υπερτερούν των ατομικών τους δικαιωμάτων.

Αρμοδιότητες και υποχρεώσεις των ιατρών και νοσηλευτών

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία οι αρμοδιότητες καθώς και οι δεσμεύσεις των ιατρών προέρχονται αφ' ενός μεν από τον Όρκο του Ιπποκράτη, αφετέρου δε από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, σύμφωνα με τον ν. 3418/2005^[37].

Σημαντική αναφορά για τα καθήκοντα του ιατρού σύμφωνα με τον Όρκο του Ιπποκράτη είναι αυτή που αναφέρει, σε μετάφραση «...Θα χρησιμοποιώ την θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω ...»^[38].

στους γιούς μου, στους γιούς του δασκάλου μου και στους εγγεγραμμένους μαθητές που πήραν τον ιατρικό όρκο, αλλά σε κανένα άλλο. Θα χρησιμοποιώ τη θεραπεία για να βοηθήσω τους ασθενείς κατά τη δύναμη και την κρίση μου, αλλά ποτέ για να βλάψω ή να αδικήσω. Ούτε θα δίνω θανατηφόρο φάρμακο σε κάποιον που θα μου το ζητήσει, ούτε θα του κάνω μια τέτοια υπόδειξη. Παρομοίως, δεν θα εμπιστευτώ σε έγκυο μέσο που προκαλεί έκτρωση. Θα διατηρώ αγνή και άσπιλη και τη ζωή και την τέχνη μου. Δεν θα χρησιμοποιώ νυστέρι ούτε σε αυτούς που πάσχουν από λιθίαση, αλλά θα παραχωρώ την εργασία αυτή στους ειδικούς της τέχνης. Σε όσα σπίτια πηγαίνω, θα μπαίνω για να βοηθήσω τους ασθενείς και θα απέχω από οποιαδήποτε εσκεμμένη βλάβη και φθορά, και ιδίως από γενετήσιες

«Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που ο επιτασσόμενος πολίτης προβάλλει ως αντεπιχείρημα την προστασία της δικής του ζωής ή υγείας;»

[37] ΦΕΚ Α' 287/28-11-2005.

[38] Ολόκληρος ο Όρκος του Ιπποκράτη από το αρχαίο κείμενο μεταφρασμένος στα νέα ελληνικά. «Ορκίζομαι στο Θεό Απόλλωνα τον ιατρό και στον θεό Ασκληπιό και στην Υγεία και στην Πανάκεια και επικαλούμενος τη μαρτυρία όλων των θεών ότι θα εκτελέσω κατά τη δύναμη και την κρίση μου τον όρκο αυτόν και τη συμφωνία αυτή. Να θεωρώ τον δασκάλου μου της ιατρικής τέχνης ίσο με τους γονείς μου και τον κοινωνό του βίου μου. Και όταν χρειάζεται χρήματα να μοιράζομαι μαζί του τα δικά μου. Να θεωρώ την οικογένεια του αδελφία μου και να τους διδάσκω αυτήν την τέχνη αν θέλουν να την μάθουν χωρίς δίδακτρα ή άλλη συμφωνία. Να μεταδίδω τους κανόνες ηθικής, την προφορική διδασκαλία και όλες τις άλλες ιατρικές γνώσεις

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας

Διατάξεις οι οποίες καθορίζουν την ιατρική ως λειτουργήματα εμπεριέχονται στο άρθρο 2 του ν. 3418/2005 και συγκεκριμένα: στην παρ. 1 του ως άνω άρθρου, όπου αναφέρεται ότι «*Η άσκηση της ιατρικής είναι λειτουργήματα ...*», στην παρ. 2 όπου αναφέρεται ότι «*Ο ιατρός τηρεί τον Όρκο του Ιπποκράτη ...*», στην παρ. 3 όπου αναφέρεται ότι «*Το ιατρικό λειτουργήματα ασκείται σύμφωνα με τους γενικά αποδεκτούς και ισχύοντες κανόνες της ιατρικής επιστήμης*», καθώς επίσης και στην παρ. 4, σύμφωνα με την οποία «*...Ο ιατρός σέβεται την ανθρώπινη ζωή ακόμη και κάτω από απειλή και δεν χρησιμοποιεί τις γνώσεις του ενάντια στις αρχές του ανθρωπισμού...*»,

Καθοριστικό, ωστόσο, άρθρο για τις υποχρεώσεις του ιατρού προς τον ασθενή είναι το άρθρο 9 του ν. 3418/2005, στο οποίο αναφέρονται οι επί μέρους ενέργειές του και συγκεκριμένα:

Στην παρ. 1: «*Ο ιατρός δίνει προτεραιότητα στην προστασία της υγείας του ασθενή*»·

Στην παρ. 2: «*Ο ιατρός δεν μπορεί να αρνείται την προσφορά των υπηρεσιών του για λόγους άσχετους με την επιστημονική του επάρκεια ...*»·

Στην παρ. 3: «*Ο ιατρός οφείλει να παρέχει τις υπηρεσίες του για την αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών ανεξάρτητα από την ειδικότητα του...*»·

Στην παρ. 5: «*Ο ιατρός οφείλει, σε κάθε περίπτωση επέλευσης έκτακτης ανάγκης ή μαζικής καταστροφής, ανεξαρτήτως της ένταξής του σε σχέδιο αντιμετώπισης εκτάκτων αναγκών, να προσφέρει τις ιατρικές υπηρεσίες του, έστω και χωρίς αμοιβή ή αποζημίωση.*»

Από την ερμηνεία τόσο του Όρκου του Ιπποκράτη, όσο και των άρθρων 2 και 9 του ν. 3418/2005, συνάγεται ότι η άσκηση της ιατρικής είναι λειτουργήματα. Ο ιατρός δίνει προτεραιότητα στην προστασία της υγείας του ασθενή, δεν αρνείται την προσφορά των υπηρεσιών του, παρέχει τις υπηρεσίες του για την

αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών ανεξάρτητα από την ειδικότητα του και οφείλει σε περίπτωση εκτάκτου ανάγκης ή μαζικών καταστροφών να παρέχει τις υπηρεσίες του έστω και χωρίς αμοιβή ή αποζημίωση. Ωστόσο, από καμία διάταξη δεν προκύπτει ότι ο ιατρός οφείλει να προβαίνει στις ως άνω ενέργειες προς όφελος και για την προστασία της υγείας του ασθενή με κίνδυνο της δικής του ζωής ή υγείας. Εξάλλου, από το άρθρο 36 του Ν. 3418/2005, το οποίο αναφέρεται στην επιβολή κυρώσεων για τις παραβιάσεις του νόμου, αγνοήθηκε από τον νομοθέτη η επιβολή ποινών στις παραβιάσεις τόσο του άρθρου 2 – «*Η άσκηση της ιατρικής ως λειτουργήματα*» – όσο και του άρθρου 9 – «*υποχρεώσεις του ιατρού προς τον ασθενή*» –, ενώ θεσπίστηκαν κυρώσεις για διατάξεις λιγότερο επιβλαβείς προς τον ασθενή³⁹¹. Απαραίτητη προϋπόθεση για να είναι ο ιατρός αποδοτικός στις ιατρικές του ενέργειες έναντι του ασθενή, είναι να είναι ο ίδιος υγιής τόσο σωματικά όσο και ψυχικά.

Τίθεται όμως το ερώτημα πώς ένας ιατρός ο οποίος έρχεται σε επαφή με τον ασθενή μπορεί να εξάλειψει τους κινδύνους, ώστε να μην μεταδοθεί και σ' αυτόν το νόσημα και να μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες του όντας ο ίδιος υγιής; Η απάντηση στο ως άνω ερώτημα είναι διττή. Πολλές ασθένειες, όπως οι παθήσεις του εγκεφάλου, της καρδιάς, ο καρκίνος, οι βλάβες εσωτερικών οργάνων [ήπατος, νεφρών, στομάχου κ.ά], οι ορθοπεδικές και οι οφθαλμολογικές βλάβες κ.ά., δεν έχουν κίνδυνο μετάδοσης. Στις περιπτώσεις αυτές ο ιατρός δεν διατρέχει κίνδυνο να μεταδοθεί σε αυτόν το νόσημα που καλείται να θεραπεύσει, ενώ αντίθετα πρέπει ο ίδιος να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για μην μεταδώσει μικρόβια στον ασθενή και επιβαρύνει με τον τρόπο αυτόν την κατάσταση της υγείας του.

Υπάρχουν όμως και μεταδιδόμενα νοσήματα, όπως αυτά που μολύνουν τους πνεύμονες με

«*από καμία διάταξη δεν προκύπτει ότι ο ιατρός οφείλει να προβαίνει στις ως άνω ενέργειες προς όφελος και για την προστασία της υγείας του ασθενή με κίνδυνο της δικής του ζωής ή υγείας*»

πράξεις με άνδρες και γυναίκες, ελεύθερους και δούλους. Και όσα τυχόν βλέπω ή ακούω κατά τη διάρκεια της θεραπείας ή και πέρα από τις επαγγελματικές μου ασχολίες στην καθημερινή μου ζωή, αυτά που δεν πρέπει να μαθευτούν παραέξω δεν θα τα κοινοποιώ, θεωρώντας τα θέματα αυτά μυστικά. Αν τηρώ τον όρκο αυτό και δεν τον παραβιάζω, ας χαιρώ πάντοτε υπολήψεως ανάμεσα στους ανθρώπους για την ζωή και για την τέχνη μου. Αν όμως τον παραβιάζω και επιορκήσω, ας πάθω τα αντίθετα». Ο Όρκος του Ιπποκράτη στην

αρχική του μορφή απαγόρευε την έκτρωση, την ευθανασία και την χειρουργική και έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές στις περισσότερες χώρες

³⁹¹ άρθρο 6 παρ. 4 – συμμετοχή του ιατρού σε επιχειρήσεις εμπορίας φαρμάκων, άρθρο 19 παρ. 5, 6 και 7 – παράνομη λήψη αμοιβής από ασθενή κ.α., άρθρο 24 παρ. 4 – παραβίαση πειραματικών μεθόδων, άρθρο 28 παρ. 9 – παραβίαση του ψυχιάτρου των προσωπικών του σχέσεων με ασθενή, και 30 παρ. 4 – κλωνοποίηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή .

Συνταγματικό Δίκαιο

εκδήλωση γρίπης διαφόρων ιών, η νόσος του AIDS, τα αφροδίσια νοσήματα κ.ά. Για τις παθήσεις αυτές υπάρχουν ειδικότητες ιατρών όπως ειδικών πνευμονολόγων, ειδικών παθολόγων, λοιμωξιολόγων, εντατικολόγων, αναισθησιολόγων κ.ά. Οι ιατροί αυτών των ειδικοτήτων γνωρίζουν και αποδέχονται ως ένα βαθμό τον κίνδυνο που διατρέχουν για τη μετάδοση ενός νοσήματος από τον ασθενή στους ίδιους. Ασφαλώς και λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα προφύλαξης, καθώς επίσης ενισχύουν τον οργανισμό τους με ειδικά εμβόλια, τουλάχιστον για νοσήματα που ήδη είναι γνωστά στην ιατρική κοινότητα. Μπορεί να ελαχιστοποιούν τον κίνδυνο μετάδοσης, ωστόσο ένα μικρό ποσοστό κινδύνου, αν και το απεύχονται, το αποδέχονται.

Για ορισμένα λοιμώδη νοσήματα υπάρχουν ειδικά νοσοκομεία^[40], για κάποια άλλα δε που σχετίζονται με λοιμώξεις του ανώτερου και κατώτερου αναπνευστικού, σε μεγάλα Νοσοκομεία και σε αυτά που ονομάζονται Πανεπιστημιακά, υπάρχουν οργανωμένες ειδικές πτέρυγες νοσηλείας, με ειδικούς ιατρούς, ειδικά εκπαιδευμένο νοσηλευτικό προσωπικό και με τον κατάλληλο τεχνικό εξοπλισμό στο θάλαμο εντατικής θεραπείας.

Η απάντηση επομένως στο ερώτημα που τέθηκε, πώς δηλαδή ένας ιατρός μπορεί να είναι υγιής ώστε να παρέχει τις ιατρικές του υπηρεσίες στον ασθενή, είναι ότι πολλές ιατρικές ειδικότητες δεν διατρέχουν τον κίνδυνο να τους μεταδοθεί το νόσημα (διότι αυτό δεν είναι μεταδιδόμενο), ενώ κάποιες άλλες ιατρικές ειδικότητες γνωρίζουν εκ των προτέρων τον κίνδυνο μετάδοσης, που όσο και αν τον ελαχιστοποιούν δεν τον εξαλείφουν και εκ του πράγματος τον αποδέχονται.

Ανάλογη επιχειρηματολογία, με πολύ υποδεέστερη όμως δέσμευση και απαίτηση ως προς την παροχή των καθηκόντων τους, αναπτύσσεται και στις περιπτώσεις των νοσηλευτών, ενώ ως προς τις απαιτήσεις για την επίταξη παροχής υπηρεσιών από το διοικητικό και λοιπό προσωπικό μιας ιδιωτικής κλινικής ή νοσοκομείου, η δέσμευση σχεδόν εξαλείφεται.

Τα όρια του νομοθετικού εξαναγκασμού στην επίταξη των ιατρών

Λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτές τις παραμέτρους, το Κράτος προέβλεψε αρχικά Κέντρα νοσηλείας Covid -19 στα Πανεπιστημιακά Νοσοκομεία αλλά και σε μεγάλα Νοσοκομεία της Αθήνας, Θεσ/νίκης και Κρήτης^[41]. Η γρήγορη όμως και ανεξέλεγκτη μετάδοση της νόσου Covid-19 γέννησε την ανάγκη να δημιουργηθούν πτέρυγες νοσηλείας σε Νοσοκομεία της Περιφέρειας, καλούμενα Γενικά Νοσοκομεία, χωρίς να έχουν τις κατάλληλες υποδομές τόσο από ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό όσο και από ειδικούς θαλάμους νοσηλείας. Λίγο αργότερα, με απόφαση του Υπουργού Υγείας (19.11.20), επιτάχθηκαν δυο ιδιωτικές κλινικές στην Θεσ/νίκη μαζί με το προσωπικό τους, ενώ με πρόσφατη (22.3.21) κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) επιτάχθηκαν 206 ιδιώτες ιατροί διαφόρων ειδικοτήτων^[42]. Δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι συνέτρεχε η προϋπόθεση της «ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία» σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 4 Σ. Οι αρχές αναφέρθηκαν σε στοιχεία που παραπέμπουν σε νοσοκομεία και προσωπικό που έχουν φθάσει στα όριά τους, γεγονός που αναμφίβολα δικαιολογεί προσφυγή στην επίταξη, εφόσον έχουν εξαντληθεί άλλα κατάλληλα μέσα^[43]. Ας μην παραβλέπεται ότι έγινε εκκλήση για παροχή εθελοντικής εργασίας σε ειδικές ομάδες ιατρών, ήτοι Πνευμονολόγους, Παθολόγους και ιατρούς Γενικής Ιατρικής, ελάχιστοι από τους οποίους (μόνο 61) ανταποκρίθηκαν οικειοθελώς. Αν και ουδείς αμφισβητεί ότι η επίταξη δικαιολογείται υπό τις ειδικές αυτές περιστάσεις, δεν μπορεί να μην επισημανθεί η γενικότητα της διάταξης της ΚΥΑ, η οποία δεν κάνει καμία ειδικότερη αναφορά σε συγκεκριμένα κριτήρια επιλογής των επιτασσομένων μεταξύ των ιατρών της Περιφέρειας Αττικής που έχουν τις ειδικότητες που ρητώς ορίζει η απόφαση, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατός ο έλεγχος για το αν τηρούνται τα κριτήρια της καταλληλότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Σ) και της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 Σ).

«Αν και ουδείς αμφισβητεί ότι η επίταξη δικαιολογείται υπό τις ειδικές αυτές περιστάσεις, δεν μπορεί να μην επισημανθεί η γενικότητα της διάταξης της ΚΥΑ»

[40] το Λοιμωδών στην Αθήνα κ.ά.

[41] Δηλαδή τη σωστή επάνδρωση από πλευράς ειδικών ιατρών, νοσηλευτών αλλά και την ενίσχυση των θαλάμων θεραπείας με τον κατάλληλο τεχνικό εξοπλισμό.

[42] Βλ. παραπάνω υποσημειώσεις 1 και 2.

[43] Μποτόπουλος, Κ., Επίταξη προσωπικών υπηρεσιών λόγω πανδημίας, 22.3.2021 <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/epitaksi-iatrikwn-yphresiwn-logw-pandhmias/> (τελευταία πρόσβαση 1.4.21).

Επίταξη ιατρικών υπηρεσιών σε καιρό πανδημίας

Στις επιφυλάξεις αυτές πρέπει να προστεθούν και το επιχείρημα που αναπτύχθηκε παραπάνω, σύμφωνα με το οποίο ούτε από το Σύνταγμα ούτε από τους ειδικούς νόμους προκύπτει ότι το δικαίωμα της ζωής και της υγείας του επιτασσόμενου γιατρού ή νοσηλευτή είναι υποδεέστερο από το αντίστοιχο δικαίωμα των συνανθρώπων του που καλείται να υπηρετήσει. Ο ιατρός δεν υποχρεούται ούτε από τον Όρκο του Ιπποκράτη ούτε από τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας να παράσχει τις υπηρεσίες του εφ' όσον θεωρεί ότι τίθεται σε κίνδυνο η δική του ζωή ή υγεία, κάτι που είναι σφόδρα πιθανό όταν δεν είναι εκπαιδευμένος κατάλληλα και δεν έχει ειδική εμπειρία για την αντιμετώπιση των έκτακτων συνθηκών που έχουν προκύψει. Συνεπώς, όταν η επίταξη υπηρεσιών ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού λόγω Covid-19 συγκρούεται με τα συνταγματικά δικαιώματα προστασίας της ζωής και της υγείας του επιτασσόμενου, ο τελευταίος δεν πρέπει να υποχρεούται στην παροχή υπηρεσιών με εξαναγκασμό.

Ακόμη όμως και αν προβούμε σε αντίθετη ερμηνεία και δεχτούμε ότι ο επιτασσόμενος είναι υποχρεωμένος από τον νόμο να παρέχει τις υπηρεσίες του -με όποια ποινή κι αν επισύρει η μη τήρηση της επίταξης-, δημιουργείται το ερώτημα κατά πόσο θα ήταν αποδοτικός, χρήσιμος και ωφέλιμος στην προστασία της ζωής και της υγείας των συμπολιτών του. Πόσο ασφαλής θα αισθανόταν και ο ασθενής γνωρίζοντας ότι ο ιατρός ή ο νοσηλευτής που του παρέχει φροντίδα εξαναγκάζεται να το κάνει παρά τη θέληση του;

Ένα άλλου είδους αλλά ίδιο κατά το αποτέλεσμα παράδειγμα είναι αυτό που προαναφέρθηκε για το καθήκον της μέριμνας και της φροντίδας του γονιού έναντι του παιδιού του. Πόσο αποτελεσματικός θα ήταν κάποιος γονιός όταν την φροντίδα και την μέριμνα απέναντι στο παιδί του θα την παρείχε δυνάμει μιας δικαστικής απόφασης, ενός δηλαδή καθήκοντος που προέρχεται από τον νόμο υπό μορφή υποχρέωσης και όχι στην εκπλήρωση ενός καθήκοντος που προέρχεται από τους ηθικούς κανόνες;

Η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών λόγω της πανδημίας του Covid-19, δημιούργησε την αφορμή για να διαπιστωθεί ακόμη μια φορά στην ιστορία των νομοθεσιών ότι σε ένα κράτος δικαίου μόνο η εφαρμογή των νομικών

κανόνων και η ερμηνεία αυτών ως υποχρεωτικών διατάξεων δεν είναι ικανή να επιφέρει δίκαια αποτελέσματα.

Συμπεράσματα

Από την πιο πάνω ανάλυση προκύπτει διαφορετική εκτίμηση για την επίταξη πραγμάτων που ορίζεται στο Σύνταγμα και διαφορετική εκτίμηση για την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών με αφορμή την πανδημία του Covid-19. Η επίταξη πραγμάτων, και εν προκειμένω των ιδιωτικών κλινικών υγείας που επιτάχθηκαν για την εξυπηρέτηση των αναγκών της πανδημίας, δεν προσκρούει στο Σύνταγμα. Ειδικότερα η επίταξη δεν προσκρούει στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας του άρθρου 17 Σ διότι εναρμονίζεται με το άρθρο 18 παρ. 3 Σ, το οποίο έχει προβλέψει την εφαρμογή της επίταξης σε περιπτώσεις όχι μόνο πολέμου αλλά και έκτακτης κοινωνικής ανάγκης.

Γίνεται γενικά αποδεκτό ότι όταν υπάρχουν δικαιώματα του Συντάγματος τα οποία συγκρούονται μεταξύ τους υπερισχύουν αυτά τα οποία αφορούν την ζωή και την υγεία, ακόμη και αν η προστασία τους από το Κράτος είναι σχετική και όχι απόλυτη. Συνεπώς, οι όποιες νομικές επιφυλάξεις σχετικά με την επίταξη πραγμάτων την περίοδο της πανδημίας θα πρέπει να κριθούν κατά περίπτωση. Ειδικότερα πρέπει να κριθεί αν η επιλογή των επιτασσόμενων ιδιωτικών κλινικών στη συγκεκριμένη περίπτωση έχει γίνει καθ' υπέρβαση των κριτηρίων της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ του Συντάγματος), δηλαδή χωρίς να διασφαλιστεί η καταλληλότητα του συγκεκριμένου πράγματος για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, η αναγκαιότητα αυτού έναντι άλλου πράγματος εξίσου ή περισσότερο αποτελεσματικού, καθώς ότι το όφελος από την επίταξη δεν θα είναι δυσαναλόγο προς τη ζημία που θα υποστεί ο ιδιοκτήτης.

Δεν ισχύει όμως η ίδια κρίση και για την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Ουδείς μπορεί να αμφισβητήσει ότι η τεράστια πίεση που ασκείται στο σύστημα δημόσιας υγείας από την άνευ προηγουμένου πανδημία του Covid-19 εμπίπτει στην έννοια της έκτακτης κοινωνικής ανάγκης που δικαιολογεί την επίταξη εργασίας. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, πέραν του ελέγχου της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας και της ίσης μεταχείρισης που

«Η επίταξη πραγμάτων, και εν προκειμένω των ιδιωτικών κλινικών υγείας που επιτάχθηκαν για την εξυπηρέτηση των αναγκών της πανδημίας, δεν προσκρούει στο Σύνταγμα»

Συνταγματικό Δίκαιο

πρέπει να διασφαλίζονται στο στάδιο της επιλογής των επιτασσομένων, υπάρχει και μια άλλη διάσταση που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη: οι εργαζόμενοι ιατροί και νοσηλευτές των ιδιωτικών κλινικών ή/και οι ιδιώτες ιατροί που επιτάχθηκαν δεν είναι νομικά υποχρεωμένοι να εκτίθενται σε έναν προσωπικό κίνδυνο ζωής και υγείας.

Η περίπτωση της επίταξης των προσωπικών υπηρεσιών λόγω πανδημίας εμφανίζει ουσιώδη διαφορά από την περίπτωση της επίταξης προσωπικών υπηρεσιών λόγω οποιασδήποτε άλλης κοινωνικής ανάγκης. Εξαιτίας της επικινδυνότητας και της μεγάλης μεταδοτικότητας του κορωνοϊού Covid-19 και των μεταλλάξεών του, οι ιατροί που επιτάσσονται χωρίς την απαραίτητη ειδίευση και εμπειρία στη διαχείριση νοσούντων από θανατηφόρους ιούς μπορούν να προβάλλουν, τουλάχιστον ως ισοδύναμο αγαθό, την προστασία της δικής τους ζωής και υγείας έναντι της αναγκαστικής παροχής υπηρεσιών προς αποκατάσταση της υγείας τρίτων συνανθρώπων τους.

Υπάρχει τέλος και ένα άλλο στοιχείο που διαφοροποιεί αυτούς που επιτάσσονται υποχρεωτικά και με καταναγκασμό από τους ιατρούς και τους νοσηλευτές που βρίσκονται εδώ και μήνες στην πρώτη γραμμή της αντιμετώπισης της πανδημίας. Πρόκειται για το ηθικό καθήκον. Οι ιατροί και νοσηλευτές των δημοσίων νοσοκομείων υπερβαίνουν εαυτόν και με κίνδυνο της δικής τους ζωής εκτελούν το καθήκον τους το οποίο συναρτάται και με ένα σύστημα πανανθρώπινων αξιών όπως η αγάπη, η αλληλεγγύη, η αυτοθυσία, ο αλτρουισμός. Το ίδιο και οι 61 ιατροί που εμφανίστηκαν αυτοβούλως ανταποκρινόμενοι στην έκκληση της Πολιτείας κάνοντας το χρέος τους και τιμώντας το λειτούργημά τους και τον Όρκο του Ιπποκράτη. Η δύναμη που αναδύεται από την εκτέλεση του καθήκοντος συνιστά πρώτιστη ηθική αρετή, καθότι καθιστά τον άνθρωπο υπεύθυνο έναντι του εαυτού του και της κοινωνίας.

•••••

«Η περίπτωση της επίταξης των προσωπικών υπηρεσιών λόγω πανδημίας εμφανίζει ουσιώδη διαφορά από την περίπτωση της επίταξης προσωπικών υπηρεσιών λόγω οποιασδήποτε άλλης κοινωνικής ανάγκης»